

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Cap. I. De conclusione, seu peroratione.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12945

hæc cura ad alienos, ut alienis utilis (si modo quid utile scribimus) spectat. Nos miseri, sicut facultates patrimonii nostri, ita hoc opus ¹ aliis paramus, aliis relinquemus.

Guilielmus: *Sed omnis hæc cura alienas utilitates, &c.*

¹ *Aliis paramus, &c.* Jan. Guilielm. lib. 3. cap. 14. legend. censet *properaba-*

mus. Recte Properasse autem hos Commentarios se metu mortalitatis suæ, ait ipsemet, Fabius hoc ipso proœmio. *Paramus.* Alii, *preparavimus.*

C A P. I.

De conclusionem, seu perorationem.

PERORATIO sequebatur, quam cumulum quidam, *conclusio-*
nem alii vocant. ¹ Ejus duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in effectibus. Rerum repetitio & congregatio, quæ Græce dicitur ² ἀνακεφαλαιώσις, à quibusdam Latinorum *enumeratio*, & memoriam judicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus moverat, turba valet. In hac quæ repetemus quam brevissime dicenda sunt, & quod Græco verbo patet, decurrendum per capita. Nam si morabimur, non jam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. ³ Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententiis, & figuris utique varianda: alioqui nihil est odiosius

Hermogenes in *lib. de Inventionem*, hanc videtur omisisse partem, cum præsertim nullo in loco meminerit: at tamen cum *conclusio* id colligat quod positum est in confirmatione aut confutatione, merito *confirmationis* pars iudicabitur. & alioqui in *lib. de statibus*, inter capita confirmandorum statuum ponit *communem qualitatem*, quæ maxime propria est *conclusionis*. Turneb.

¹ *Ejus duplex ratio est.* Cic. tamen tres efficit partes in *lib. de Inventionem*, *enumerationem*, *indignationem*, *conquestionem*: in *Partitionibus* duas, *enumerationem* & *amplificationem*. quæ quidem omnia consentiunt: nam in *amplificationem* moventur affectus: item *indignatio*

& *conquestio* referuntur ad affectum. *Idem.*

² *Ανακεφαλαιώσις.* Sic appellatur à Græcis ea pars quæ res per causam dispersas colligit & in summam redigit. nomen habet, ut interpretatur Fabius, quia decurrit per capita, quæ sunt præcipua firmamenta causæ. Primus *anacephalaosin* appellavit Isocrates, Phalereo teste. *Idem.*

³ *Quæ autem.* Cum in omni oratione fugiendum est illud dicendi genus, ut docebit postea Fabius, quod caret *sebetibus*, tum maxime in perorationem. alioqui enim proditur affectatio repetitionis & diffidentia. Vide Cic. in *1. de Invent.* & in *Partit.* *Idem.*

odiosius recta illa repetitione velut memoriae iudicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles: optimeque in Verrem Cicero, *Si pater ipse iudicaret, quæ diceret cum hac probarentur?* & deinde subjecit enumerationem. Aut cum idem in eundem, per invocationem deorum spoliata prætoris templa dinumerat. Licet & dubitare nunquid nos fugerit, & quid responsuri sint adversarii his & his: aut quam spem accusator habeat omnibus ita defensis. Illa vero jucundissima, si contingat aliquod ¹ ex adversario ducere argumentum: ut si dicas, *Reliquit vero hanc partem causæ.* aut, *Invidia premere maluit.* aut, *Ad preces confugit.* & *Merito, cum sciret hæc & hæc.* Sed non sunt singulæ species prosequendæ, ne sola videantur, quæ forte nunc dixero: cum occasiones & ex causis, & ex dictis adversariorum, & ex quibusdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modo nostra, sed postulandum etiam ab adversariis, ² ut ad quædam respondeant. Id autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non possunt. Nam provocare quæ desint fortia, non arguentis est, sed monentis. Id unum epilogi genus visum est plerisque Atticorum, & philosophis fere omnibus, qui *de arte oratoria* scriptum aliquid reliquerunt. Id sensisse Atticos credo, ³ quia Athenis affectus

movere

¹ Ex adversario ducere argumentum.] Hermogenes quoque docet illam esse argumentationem firmissimam, quæ ex pratermissis ducitur. ea etiam locum habet in enumeratione. Idem.

² Ut ad quædam respondeant.] Hoc enim ostendet causæ fiduciam: sed tum demum est faciendum, cum quod rogatus solvi non potest, aut post responsionem adversarii locus superest etiam nobis orandi. Idem.

³ Quia Athenis, &c.] Præsertim apud Areopagitas, qui usque adeo severi fuerunt, ut in tenebris iudicarent, ne misericordia erga reum aliqua moverentur: usque adeo abhorrebant ab omni affectu. Meminit Lucianus in Anachar-

si, cum ait, *ὡς δὲ τις ἢ παροϊμιον ὡς ἔστι λόγος ὡς δυνάστεως ἀπεργάζατο αὐτὸς, ἢ οἰκτον ἢ δεινώσιν ἐξαθεν ἐπιτήρει τὸ πρᾶγμα, οἷα πολλὰ ῥητόρων παῖδες ἐπιτὺς δικαστῶν μετάνωται, παρσελθὼν ὁ κήρυξ κητεσιώπησεν δούτος, σὺν ἑῶν ληρεῖν, ὡς τὴν βηλῶν, καὶ ἀπειπέτειν τὸ πρᾶγμα ἐν τοῖς λόγοις, ὡς γυμνά τὰ γεγεννημένα οἱ ἀρειοπαγεῖται βλέπειεν.* Quod si quis in auspicanda oratione proœmium ad conciliandos eorum animos aut commiserationem exaggerationemve extrinsecus ductum agenda causæ accommodaret, qualia multa *machinamenta* oratorum natio capiendis iudi-

movere etiam per præconem prohibebatur orator. ¹Philosophos minus miror, apud quos vitii est loco, affici: nec boni mores videntur, sic à vero iudicem averti: nec convenire bono viro vitii uti. Necessarios tamen affectus fatebuntur, si aliter obtineri vera & iusta & in commune profutura non possint. Cæterum illud constitit inter omnes, etiam in aliis partibus actionis, si multiplex causa sit, & pluribus argumentis defensa ² utiliter ἀνακεφαλῶσιν fieri solere: sicut nemo dubitaverit multas esse causas: in quibus nullo loco sit necessaria, si breves & simplices fuerint. ³ Hæc pars *perorationis* accusatori patronoque, æque communis est. Affectibus quoque eisdem fere utuntur: sed rarius hic, ille sapius ac magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere convenit. ⁴ Verum & accusator habet interim lacrymas ex miseratione ejus rei quem ulciscitur: & reus de indignitate calumniæ conspirationis vehementius interim queritur. Dividere igitur hæc officia commodissimum, quæ plerumque sunt, ut dixi, proœmio similia, sed liberiora, plenioraque. Inclinatione enim iudicum ad nos, petitur initio parcius, cum admitti satis est, & oratio tota superest. In epilogo vero est, qualem animum iudex in consilium ferat, & jam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quo servemus. Est igitur utrisque commune, conciliare sibi, avertere ab adversario iudicem, concitare affectus, & componere. ⁵ Et brevissimum quidem hoc præceptum dari utri-

cum animis comminisci solet, exemplo præco prodiens, tacere cum jubebat, non sinens inaniter verba fundere, verborumque involucris, qua de re agitur, implicare, ut nuda aperta que ipsa facta cernere *Areopagitæ* possent. Meminit & Fabius libro quinto initio. & decimo de *Demosthenis Ciceronisque comparatione*. Item Plutarchus. *Idem*.

¹ *Philosophos*.] Vide Aristotelem in principio *Rhetoric*. lib. 1.

² *Utiliter ἀνακεφ.*] Commonitio in narratione, de qua Fab. egit lib. 4. per-

quam similis est *anacephalæosi*: est tamen ea usus Cic. in brevissima narratione. *Turneb. Utiliter*.] Alii *viriliter*.

³ *Hæc pars perorationis*.] Cic. tamen in *Partit.* ea sapius uti *accusatorem* quam *defensorem* ait: quod tamen consentire potest cum præcepto Fabii. *Idem*.

⁴ *Verum & accusator*.] Proposita est *iracundia* accusatori, *misericordia* reo: attamen per sæpe mutantur vices, ut accusator *misericordia* utatur, reus *iracundia*. *Idem*.

⁵ *Et brevissimum quidem*.] *Idem* sunt loci

utrique parti potest, ut totas causæ suæ vires orator ante oculos ponat: & cum viderit quid *invidiosum, favorabile, invisum, miserabile* aut sit in rebus, aut videri possit: ea dicat, quibus, si iudex esset ipse, maxime moveretur. Sed certius est ire per singula. Et quæ conciliant quidem accusatorem, in præceptis exordii jam diximus. Quædam tamen quæ illic ostendere satis est, in peroratione implenda sunt magis si contra impotentem, invisum, perniciosum suscepta causa est: si iudicibus ipsis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura absolutio. ¹ Nam egregie in Vatinius Calvus, *Factum, inquit, ambitum scitis omnes, & hoc vos scire omnes sciunt.* Cicero quidem in Verrem etiam *emendari posse* ² *infamiam judiciorum damnato reo dicit*: quod est unum ex supradictis. ³ Metus etiam si est adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorem quam in proœmio. Qua de re quid sentirem, alio jam libro exposui. Concitare quoque invidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit: quorum *invidiam* gratia, *odium* turpitudine, *iram* offensio iudicis facit, si contumax, arrogans, ⁴ securus sit, qui non ex facto modo, dictove aliquo, sed vultu, habitu, aspectu moveri solet. ⁵ Egregieque nobis adolescentibus dixisse accusator

Cossu-

loci ducendorum affectuum qui & argumentorum. igitur ut *argumenta* ducuntur à *rebus & personis*, itidem quoque *affectus*. intueri igitur circumstantias causæ oportet. Vide item Rodol. Agricolam lib. 3. cap. 1. *Idem.*

¹ *Name egregie.*] Calvus orator qui tempore Ciceronis vixit, Vatinius ambitus accusavit, multasque in eum edidit orationes, quæ maxime probantur, ut ait Cornelius Tacitus. *Idem.*

² *Infamiam judiciorum.*] *Act. 2. in Verrem.* Nam vulgatum erat ob corruptelam iudiciorum hominem pecuniosum, etiam nocentem, damnari non posse: quæ infamia emendari poterat, damnato Verre. *Idem.*

³ *Metus etiam.*] Dupliciter tamen tractatur metus, altero *favorabili modo,*

ut ne porro male sentiat de iudicibus: altero *modo graviore*, ut cum Cicero corruptis iudicibus accusationem minatur, in *eadem secunda actione in Verrem.* De hoc Fabius lib. 4. tradidit. *Idem.*

⁴ *Securus sit.*] Sic Cic. *pro Roscio* securitatem Erutii vexat, qui ob potentiam Chrylogoni neminem fore patronum Roscio arbitrabatur. Vel *securum* intellige oscitantem, & causæ suæ nimium confidentem, quia iudex odit litigatoris securitatem. *Idem.*

⁵ *Egregieque nobis.*] Significat *arrogantem & impudentem adversarium*, qui nulla Cæsaris reverentia moveretur. Cæterum annotandum est, olim non licuisse vel in senatu, vel in foro Græcam habere orationem: idque primum est permissum Apollonio Moloni, deinde

Cossutiani Captionis videbatur Græce quidem, sed in hunc sensum, *Erubescit Casarem timere*. Summa tamen concitandi affectus accusatori in hoc est, ut id quod obicit, aut quam atrocissimum, aut etiam si fieri potest, quam maxime miserabile esse videatur. ¹ Atrocitas crescit ex his, *quid factum sit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo*: quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulsatum querimur: de re primum ipsa dicendum: tum *si senex, si puer, si magistratus, si probus, si bene de repub. meritis*. Etiam si percussus sit à vili aliquo contemptoque: vel ex contrario à potente nimium vel ab eo à quo minime oportuit. Et si die forte solenni, aut iis temporibus, cum judicia ejus rei maxime exercerentur, aut in sollicito civitatis statu. ² Item *in theatro, in templo, in concione*. Crescit invidia ³ & si non errore, nec ira, vel etiam si forte ira sed iniqua, quod patri affuisset, quod respondiisset, quod honores contra peteret: & si plus etiam videri potest voluisse quam fecit. ⁴ Plurimum tamen affert atrocitatis, modus, si graviter, si contumeliose: ⁵ ut Demosthenes ex parte percussi corporis, ex vultu

inde postea hac patefacta janua, cæteris id licuit. *Idem*.

¹ *Atrocitas*.] Ulpianus *lib. 47. de injuriis*, Atrocem injuriam, quasi contumeliosiore & majorem accepimus. *Atrocem autem injuriam* aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. *Persona atrocior fit*, cum magistratui, cum parenti, patronove fiat. *Tempore*, si in ludis & conspectu Prætoris, aut in solitudine facta sit injuria, multum interesse ait. *Re atrociolem* Labeo ait, ut vulnus illatum alicui, vel os percussum. Paulus, *Vulneris magnitudo atrociolem facit injuriam*. Et nonnunquam *locus*, ut oculo percusso. Sed & si in theatro vel in foro cædit & vulnerat, quanquam non atrociter, *atrocem injuriam facit*. *Idem*.

² *Item in theatro, in templo*.] MS. *Palat.* elegantius: *Item in theatro, in templo, in concione gliscit invidia*. Et sic,

etc. Vide Jan. Gebhard. *Crepund. l. 3. c. 5. p. 112.*

³ *Et si non errore*.] Nam *error* & *imprudencia* valet ad excusationem & deprecationem: & quæ primis motibus aguntur, minus gravia sunt, quam quæ præmeditato & destinato, ut sunt *error* & *ira*, quæ est motus repentinus, & ut ait Horat. *furor brevis*. Cic. *1. Off.* Leviora sunt ea quæ repentino aliquo animi motu, quam quæ meditata præparataque inferuntur. *Turneb.*

⁴ *Plurimum tamen*.] Plurimum potest in illustratione & amplificatione *modus*, teste Hermogene: inde enim fit *δραστικὴ*, quæ rem aperte repræsentat & splendide. Hinc etiam pendet *δένωσις*, quæ est oratio gravitatem & asperitatem rebus addens. *Idem*.

⁵ *Ut Demosthenes*.] Cum Demosthenes esset *choragus*, id est, ludorum curator, ipse Liberalibus à Midia cive potente,

vultu ferientis, ex habitu invidiam Midiaë quærit. *Occisus est, utrum ferro, an igne, an veneno, uno vulnere an pluribus, subito, an expectatione tortus*, ad hanc partem maxime pertinet. ¹ Utitur frequenter accusator & miseratione, cum aut ejus casum quem ulciscitur, aut liberorum aut parentum solitudinem conqueritur. ² Etiam futuri temporis imagine judices movet qui maneant eos casus, qui de vi & injuria questi sunt, nisi vindicentur: *fugiendum de civitate, cedendum bonis, aut omnia quacunque inimicus fecerit, perferenda*. Sed sapius id est accusatoris avertere judicem à miseratione qua reus sit usus, atque ad fortiter judicandum concitare. Cujus loci est etiam occupare quæ dicturum facturumve adversarium putes. Nam & cautiores ad custodiam suæ religionis judices facit, & gratiam responsuris aufert, cum ea quæ prædicta sunt ab accusatore, jam si pro reo petentur, non sint nova: ut Servius Sulpitius contra Aufidiam, *ne signatorum ab ipsis discrimen objiciatur sibi, præmonet*. ³ Nec non ab Æschine, quali sit usus Demosthenes actione, prædictum est. Docendi interim quoque judices, quid rogantibus respondere debeant: ⁴ quod est unum repetitionis genus. ⁵ Periclitantem vero commendat *dignitas, & studia fortia & suscepta bello cicatrices, & nobilitas, & merita majorum*. Hoc quod proxime dixi, Cicero atque Asinius certatim sunt usi:

tente, pugno percussus est in malam. itaque Midiam accusavit 32. anno, accusationem tamen amicorum precibus postea omisit. extatque ejus oratio *Ἐπι Μείδῃ* *Ἐπι ἡγοδύλῃ*. Idem.

¹ *Utitur frequenter accusator, &c.*] Alii *Miserationem accusator etiam interdum movet.*

² *Etiam futuri, &c.*] Hæc ratio affectus movendi fit per *metabasm*, cum à præsentibus incommodis ad futura transimus. solet autem multum judicem movere. *Turneb.*

³ *Nec non ab Æschine.*] Æschines contra Ctesiphontem, præmonuit Demo-

sthenem pauca *de lege* dicturum, permulta vero *de suis actionibus* & aliis rebus. monet igitur judices ut cogatur dicere *de lege* Demosthenes. *Idem.*

⁴ *Quod est unum repetitionis genus.*] Jam enim in *confirmatione* & *confutatione* his occurrimus & respondimus, quæ ab adversario dici potuerunt: quæ hoc genere de quo nunc ait, diversa dicendi forma repetuntur. *Idem.*

⁵ *Periclitantem vero.*] Nunc explicat locos, quibus affectus movere potest defensor. est autem hoc proprium ejus, *movere commiserationem*, nonnunquam tamen etiam *invidiam*. *Idem.*

i Pre

uli: ¹ pro Scauro patre hic, ille pro filio. ² Commendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factum honestum videtur: præcipue *bonitas, humanitas, misericordia*. Juste enim tunc petere ea quisque videtur à iudice: quæ alii ipse præstiterit. Referenda pars hæc quoque ad utilitatem reipub. *ad iudicium gloriam, ad exemplum, ad memoriam posteritatis*. Plurimum tamen valet miseratio, quæ iudicem flecti non tantum cogit, sed motum quoque animi sui lacrymis confiteri. ³ Hæc petentur aut *ex iis quæ passus est reus*, aut *ex iis quæ tum maxime patitur*, aut *ex iis quæ damnatum manent*: quæ & ipsa duplicantur cum dicimus *ex qua illi fortuna, & in quam recidendum sit*. Affert in his momentum & ætas, & sexus & pignora: *liberi, dico & parentes, & propinqui*. Quæ omnia tractari varie solent. ⁴ Nonnunquam etiam & ipse patronus has partes subit: ut Cicero pro Milone, *O me miserum, ô me infelicem. Revocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero?* Maximeque si (ut tunc accidit) non convenient ei qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicante, qui à se virum nobilem interfectum, quia id fieri oportuisset, fateretur? Ergo & ille captavit ex illa præstantia animi favorem, & in locum lacrymarum ejus ipse successit. His præcipue locis ⁵ utiles sunt *profopœia*, id est fi-

ctæ

¹ Pro Scauro.] Vide Valer. Max. l. 8. tit. de iud. publicis. Idem.

² Commendat & causa periculi.] Dixit more Græco *periculum* pro reatu & accusatione. cum igitur ob honestum aliquod factum incidimus in periculum capitis, aut fortunarum, inde affectum movere possumus. Idem.

³ Hæc petentur.] *Miseratio* (ut ait Cic.) à tribus ducitur temporibus: quod etiam hoc loco ait Fabius. Hæc tamen ratio geminatur amplificando, cum fortunam superiorem cum futura comparamus. Hæc fere ex Cic. *Orat. & Partitionibus* desumpta sunt. Idem.

⁴ Nonnunquam etiam.] Cic. in oratione pro Milone, Milonem semper inducit fortem, constantem, & magnanimum. Illi igitur preces non conveniebant: itaque Cic. decorum servavit, & suam personam in Milonis locum substituit, hocque modo implevit affectus. Idem.

⁵ Utiles sunt *profopœia*.] Nomine *profopœia* quamcunque orationem intelligit, quæ sub aliena dicitur persona. itaque complectitur *ethopœiam, idolopœiam*, & eam quam peculiari nomine *profopœiam* vocamus, quæ mutis rebus accomodat sermonem. Idem.

Etæ alienarum personarum orationes, quales litigatorem decent, vel patronum. Mutæ tamen res movent, aut cum ipsis loquimur: aut cum ipsas loqui fingimus. Ex personis quoque trahitur affectus. Non enim audire iudex videtur aliena mala deflentes, sed sensum ac vocem auribus accipere miserorum, quorum etiam mutus aspectus lacrymas movet: quantoque essent miserabiliora si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadam sua portione ad efficiendum potentiora, cum velut ipsorum ore dicuntur: ut scenicis actoribus eadem vox, eadem pronuntiatio plus ad movendos affectus ¹ sub persona valet. Itaque idem Cicero quanquam preces non dat Miloni, eumque potius animi præstantia commendat, accommodavit ei tamen & verba, & convenientes etiam forti viro conquestiones. *O frustra, inquit, mei suscepti labores. O spes fallaces. O cogitationes inanes meæ.* ² Nunquam tamen debet esse longa miseratio: nec sine causa dictum est, ³ *Nihil facilius quam lacrymas inarescere.* ⁴ Nam cum etiam ⁵ veros dolores mitiget tempus, citius evanescat necesse est illa, quam dicendo effinximus, imago: in qua si moramur, lacrymis fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo quem ceperat impetu, ⁶ ad rationem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus: & affectum cum ad summum perduxerimus, relinquamus: nec speremus fore, ut aliena

¹ *Sub persona valet.*] Quia persona representat similitudinem illius, cujus personam histrio sustinet. quocirca videtur homo ille, non autem histrio loqui. *Idem.*

² *Nunquam tamen debet esse longa.*] Vide Lud. Cresollii Vacat. Autumnal. lib. 3. pag. 687.

³ *Nihil facilius quam lacrymas.*] Hoc sumptum ex *Partitionibus Cic. & primo de Inventione.* Turneb.

⁴ *Nam cum etiam veros dolores.*] Vide Jani Gebhardi Animadvers. ad Propertii lib. 3. Eleg. 20. vs. 32. Plin. lib. 8. Epist. 2.

⁵ *Veros dolores.*] Ut Sulpitius ait ad Cic. lib. 4. epist. famil. Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuatur atque molliat. & ut ait Euripides, *ἄδὸν ὁ μὲν δαίμων.* Turneb.

⁶ *Ad rationem redit.*] Unde eleganter Plin. lib. 2. epist. Adnotatumque experimentis, quod favor & misericordia acres & vehementes primos impetus habent: paulatim consilio & ratione quasi restincta confidunt. Unde evenit, ut quod multi clamore permisso tuentur, nemo tacentibus ceteris dicere velit. patescit enim cum separaris à turba, contemplatio rerum quæ turba reguntur. *Idem.*

aliena quisquam diu ploret. Ideoque cum in aliis, tum maxime in hac parte debet crescere oratio: quia quicquid non adjicit prioribus, etiam detrudere videtur: & facile deficit affectus qui descendit. ¹ Non solum autem dicendo sed etiam faciendo quædam, lacrymas movemus: unde & producere ipsos qui periclitentur, squalidos atque deformes: & liberos eorum ac parentes, institutum, & ab accusatoribus ostendi cruentum gladium, & lecta è vulneribus ossa, & vestes sanguine perfusas videmus, & vulnera resolvi, ac verberata corpora nudari. Quarum rerum ingens plerunque vis est, velut in rem præsentem animos hominum ducentium. ² *Et populum Romanum egit in furorem prætexta Cæsarum prolata in foro cruenta.* Sciebatur interfectum eum, corpus denique ipsum ³ impositum lecto erat: vestis tamen illa sanguine madens, ita repræsentavit imaginem sceleris, ut non occisus esse Cæsar, sed tum maxime occidi videretur. Sed non ideo probaverim, quod factum & lego, & ipse aliquando vidi, depictam tabulam ⁴ supra Jovem in imaginem rei cujus atrocitate iudex erat commovendus. Quæ enim est actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quam orationem pro se putet locuturam? At fordes, & squallores, ⁵ & propinquorum quoque similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare & *obsecratio* illa iudicum

per

¹ *Non solum autem.*] Affectus movetur rebus & verbis. verba significant, res ostendunt. utriusque idem est propositum, non tamen eadem tractatio & imitatio, ut hoc capite docebit. *Idem.*

² *Et populum Romanum.*] M. Antonius interfecto Cæsare concionem habuit apud populum, vestemque Cæsaris in qua confossus fuerat, pilo impositam porro ostendit, atque ita commovit ut populus statim impetum faceret in ædes conjuratorum. *Idem. Et populum.*] Suet. in vita Cæsaris, & Appianus l. 2. bel. civil.

³ *Impositum lecto erat.*] Lectis olim

efferebantur cadavera, interdumque in ornamentum lectuli plures ponebantur: adeo ut in funere sexcentos aliquando fuisse legamus. *Turneb.*

⁴ *Supra Jovem.*] In foro Romano statua Jovis erat posita, ut ex numinis religione sanctius iudices sententiam ferrent. *Idem.*

⁵ *Et propinquorum quoque.*] Solebant quoque proquinqui reorum habitum mutare, sordidatque populum prehensare, iudicumque misericordiam captare. Hac de re vide Bud. in *post. annot. in Pandect.* *Idem.*

I Genibus

per charissima pignora, utique si & reo sint liberi, conjunx, parentes, utilis erit. Et deorum etiam invocatio, velut ex bona conscientia profecta videri solet. Stratum denique jacere, & genua complecti: nisi tamen persona nos, & antea acta vita, & rei conditio prohibebit. ² Quædam enim tam fortiter tuenda, quam facta sunt. Verum sic est habenda auctoritatis ratio, ne sit invisa securitas. ³ Fuit quondam inter hæc omnia potentissimum id, quo ⁴ Lucium Murænam Cicero accusantibus clarissimis viris, eripuisse præcipue videtur. Persuasit enim nihil esse ad præsentem rerum statum utilius, quam ⁵ pridie Calend. Januarias ingredi Consulatum. ⁶ Quod genus nostris temporibus totum pene sublatum est, cum omnia curæ tutelæque unius innixa periclitari ⁷ nullo judicii exitu possint. De accusatoribus & reis sum locutus, quia in periculis maxime versatur affectus. ⁸ Sed privatæ quoque causæ utrunque habent perorationis genus: & illud quod est ex enumeratione probationum, & hoc quod ex lacrymis: si aut ⁹ statu periclitari, aut ¹⁰ opinione litigator videtur. Nam in parvis quidem litibus has tragædias movere, tale est, quale si personam Herculis & cothur-

¹ Genibus complecti.] Plinius docet in auriculis positam esse memoriam, ut in genibus misericordiam. quapropter supplices solent aliorum genua amplexari. Idem.

² Quædam enim tam fortiter.] Ut Milonem non debuit Cic. supplicem facere, quoniam fortiter se fecisse dicebat, interficiendo insidiatorem. Idem.

³ Fuit quondam.] Cum esset nondum oppressa Catilinæ conjuratio, essetque Cic. in exitu sui consulatus, suavit optimum esse ut consules designati inirent magistratum quam primum, ne illis consulatum præriperet Catilina. Idem.

⁴ Lucium Murænam.] Cic. ipse pro Flacco, ait, se defendente Murænam ob metum ne rempub. Catilina opprimeret, fuisse absolutum. Pith.

⁵ Pridie Calend. Januarias.] Longe ante designabantur consules, quam in-

irent magistratum. Inibant autem magistratum Cal. Januariis, ac tum justum habebant imperium, & imperii fasces. Turneb.

⁶ Quod genus.] Assentatur Domitiano Fabius. significat enim reipub. periculum imminere non posse, si Cos. antequam magistratum ineat damnetur, cum ea sub Domitiano principe orba esse non possit, à quo uno commode regeretur, etiam ut nulli essent consules. Idem.

⁷ Nullo judicii exitu.] Sive damnetur, sive absolvatur. Idem.

⁸ Sed privatæ, &c.] Tamen causæ privatæ aut magna ex parte affectibus carent, aut habent affectus leniores. Idem.

⁹ Statu.] De dignitate. Idem.

¹⁰ Opinione.] Ponæ existimationis. Idem.

¹ *cothurnos aptare infantibus velis.* Illud ne indignum quidem admonitione, ingens in epilogis meo iudicio verti discrimen, quomodo se dicenti, qui excitatur, accommodet. Nam & *imperitia*, & *rusticitas*, & *rigor*, & *deformitas afferunt* interim *frigus*: diligenterque hæc sunt actori providenda. ² Equidem repuganteis eos patrono, & nihil vultu commotos, & intempestive ridentes, & factò aliquo vel ipso vultu risum moventes sæpe etiam vidi, præcipue vero cum aliqua velut scenice fiunt. Transtulit patronus aliquando puellam, quæ soror esse adversarii dicebatur (nam de hoc lis erat) ³ in adversa subsellia, tanquam in gremio fratris relicturus. at is à nobis præmonitus discesserat. Tum ille alioqui vir facundus, inopinatæ rei casu obmutuit, & infantem suam frigidissime reportavit. Alius, imaginem mariti pro rea proferre magni putavit: at ea sæpius ⁴ risum fecit. Nam & ii quorum officii erat, ut traderent eam, ignari qui esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palam, ⁵ & prolata novissime, deformitate ipsa, (⁶ nam senis cadaveris infusa) præteritam quoque orationis gratiam perdidit.

¹ *Cothurnos aptare.*] Hoc proverbiale est, ut refert Erasmus, usurpaturque cum rei parvæ aliquid maximum. quod minime deceat, accommodatur. ductum est ab histrionibus, quibus persona quæ representat Herculem imponitur in tragœdia. sed quemadmodum altus fuit Hercules, ita histrio procerus esse debet qui illius personam sustinet. *Idem.*

² *Equidem repugnantes.*] Significat Fabius eum qui producitur sese debere orationi dicentis accommodare, ut si oratio moveat misericordiam, videatur ipse miserabilis: alioqui enim summo-
pere nocebit. *Idem.*

³ *In adversa subsellia.*] Reus erat in subselliis dextris, accusator in subselliis sinistris. Igitur transtulit puellam patronus à suo subsellio ad subsellium adversarii, ut affectum moveret. *Idem.*

⁴ *Risum fecit.*] Porro docebit Fab.

in sequentibus, nihil esse melius ad solvendum affectum, quam *risum*. *Idem.*

⁵ *Et prolata novissime, deformitate ipsa* (nam *senis cadaver attulerant infusum*.) Sic legendum censet Turneb. advers. lib. 29. cap. 1. vel 2.

⁶ *Senis cadaveri infusa.*] Hoc intelligendum videtur de *typo*, sive *protypo*. Scribit enim Plinius lib. 35. cap. 12. in hunc modum, *hominis imaginem gypso ex ipsius facie cera infusa formæ exprimebant.* præterea apud Romanos (ut alio loco docet Plin.) *imagines è cera fiebant, ac expressi cera vultus singulis ponebantur armariis.* Igitur intelligendum est juvenulam fuisse uxorem. Cum igitur prolata esset imago mariti senis, id affectum non movebat, quia lætandum videbatur uxori, quod maritum senem perdidisset. *Turneb.*

I Spiritu

perdidit. Nec ignotum quid Glyconi, cui ¹ *Spiridion* fuit cognomen, acciderit. *Huic puer, quem in jus productum, quid fleret interrogabat, ² ex pedagogo se vellicari respondit.* Sed nihil illa contra ³ *Cepasios* Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorum. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus ⁴ actionem mutare facile est: atqui à stylo non recedunt, aut conticescunt ad hos casus, aut frequentissime falsa dicunt. Inde est enim, *Tendit ad vestra genua supplices manus.* & *Hæret in complexu liberorum miser.* & *Revocat ecce me.* etsi nihil horum is de quo dicitur, faciat. ⁵ Et è scholis hæc vitia, in quibus omnia libere fingimus, & impune, quia pro facto est quicquid volumus. non admittit hoc idem veritas fori. Egregieque Cassius Severus dicenti adolescentulo, *Quid me torvo vultu intueris Severe? Non me hercule, inquit, faciebam, ⁶ sed sic scripsisti, ecce. & quam potuit, truculentissime eum aspexit.* Illud præcipue monendum, ne quis nisi summis ingenii viribus ad movendas lacrymas aggredi audeat. Nam ut est longe vehementissimus hic cum invaluit affectus, ita si nihil efficit, tepet: quem melius infirmus actor tacitis iudicum cogitationibus reliquisset. Nam & vultus, & vox, & ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerunque sunt hominibus quos non promoverunt. Quare metiatur ac diligenter æstimet vires suas actor:

¹ *Spiridion.*] Forte quod similis esset quadantenus *spira* aut *resticula* obvoluta, ex gracilitate & curvitate corporis. *Idem.*

² *Ex pedagogo se vellicari.*] Puer additus fuerat *pedagogus* à quo vellicaretur cum flendum esset ad misericordiam movendam. Igitur cum debuisset respondere puer se flere ob calamitates patris, dixit se flere quia pungeretur à *pedagogo*. *Idem.*

³ *Cepasios frat.*] In oratione pro Cluentio. de quo Fab. l. 4. & paulo post agit. *Idem.*

⁴ *Actionem mutare.*] Oratores qui valent *extemporalis sacundia*, hoc vitium

emendare possunt *ex tempore*: at qui nihil nisi compositum ad causas afferunt, tum obmutescunt. qui à *stylo* non recedere dicuntur, hoc est à præscripta domi præmeditataque oratione. *Idem.*

⁵ *Et è scholis.*] In *declamationibus* orator hæc omnia ad voluntatem fingit: at non eadem est libertas in foro. illic enim duntaxat quod fit dicendum est. *Idem.*

⁶ *Sed sic scripsisti.*] Mire notavit scriptam illius adolescentis orationem. nec enim hoc dixerat, quia torve inspexisset Severus, sed quia ita domi orationem composuerat. *Idem.*

actor: & quantum onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res medium, sed aut lacrymas meretur, aut risum. ¹ Non autem commovere tantum miserationem, sed etiam discutere, *epilogi* est proprium quum oratione continua, quæ motos lacrymis iudices ad justitiam reducat, tum etiam quibusdam urbane dictis: quale est, *Date puero panem, ne ploret.* Et corpulento litigatori, cujus adversarius item puer circa iudices erat, ab advocato latus, ² *Quid faciam? ego te bajulare non possum.* Sed hæc tamen, non debent esse mimica. Ita neque illum probaverim, qui inter clarissimos sui temporis oratores fuit, *qui pueris in epilogum productis, talos projecit in medium, quos illi diripere cœperunt.* Nanque hæc ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis. Neque illum, *qui cum esset cruentus gladius ejus ab accusatore prolatus, quo is hominem probabat occisum, subito ex subselliis ut territus fugit, & capite ex parte velato, cum ad agentem ex turba prospexisset, interrogavit an jam ille cum gladio recessisset.* ⁴ Fecit enim risum, sed ridiculus fuit. ⁵ Discutiendæ tamen oratione hujusmodi scenæ. Egregieque Cicero, qui & ⁶ contra imaginem Saturnini pro Rabirio graviter, & contra juvenem cujus subinde vulnus in iudicio resolvebatur,

pro

¹ *Non autem commovere.*] Quemadmodum in epilogo commovetur affectus, ita etiam sedatur: alioqui iudicis animus miseratione occupatus, præter justum judicaret. est igitur *composito affectu* reducendus ad rationem. Hæc est una ratio solvendorum affectuum, ut pacata rursus compositaque mens tranquillitati reddatur. Fit autem hoc vel per *continuum orationem*, vel per *locos*, de quibus nunc exempla ponit, & fusius cap. de risu. Idem.

² *Quid faciam?*] Illudit homini corpulento, quem negavit se bajulare posse, quo modo advocatus puerum circa iudices tulerat. Idem.

³ *Talos projecit.*] Tali sunt officula quædam in suffragine animalium bisul-

corum, quibus solent pueri lustrare. Idem.

⁴ *Fecit enim risum, sed ridiculus fuit.*] Eleganter ista duo distinxit. nam & aliquis *facere risum* potest, ut tamen ludibrio non sit. Hic vero ludibrio fuit. *ridiculus* enim passive accipitur. Idem.

⁵ *Discutiendæ tamen.*] Antea docuit quo pacto *urbanis* quibusdam *dictis* discuti posset affectus: nunc quo pacto *oratione perpetua*. cæterum appellat *scenas* hujusmodi *tragædias*, quas adversarii excitant movendis affectibus, productis quibusdam personis, aut rebus quibusdam prolatis. Idem.

⁶ *Contra imaginem Saturnini.*] In C. Rabirii accusatione T. Labienus L. Saturnini imaginem produxit ad movendos affectus. Idem.

I. Sunt

pro Vareno multa dixit urbane. ¹ Sunt & illi leniores epilogi, quibus adversario satisfacimus: si forte sit ejus persona talis, ut illi debeat reverentia, aut quum amice aliquid commonemus, & ad concordiam hortamur: quod est genus egregie tractatum à Passieno, cum Domitia uxoris suæ pecuniariam litem adversus fratrem ejus Ænobarbum ageret. Nam quum de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoque, qua uterque abundabat, adjecit, *Nihil vobis minus deest, quam de quo contenditis.* ² Omnes autem hos affectus, etiam si quibusdam videntur in proœmio atque in epilogo sedem habere, in quibus sane sunt frequentissimi, tamen aliæ quoque partes recipiunt, sed breviores, ut cum ex his plurima sint reservanda. At hîc si usquam, totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his, si bene diximus reliqua, possidemus jam judicum animos: ³ & *confragosus atque asperis eventi, tota pandere possumus vela:* & cum maxima pars epilogi ⁴ amplificatio, verbis atque sententiis uti licet magnificis, atque ornatis. Tunc est commovendum theatrum, quum ventum est ad ipsum illud, quo veteres tragœdiæ comœdiæque clauduntur, *Plaudite.* In aliis autem partibus tractandus affectus erit ⁵ ut quisque nascetur. Nam neque exponi sine hoc res atroces & miserabiles debent. Cum de

qua-

¹ *Sunt & illi.]* Quanquam vulgo ajunt in exordio leniores esse affectus, in conclusione graviore, tamen conclusio nonnunquam lenes habet affectus, ut eum conciliare nobis volumus adversarium, cum eum amice objurgamus, aut commonefacimus. *Idem.*

² *Omnes autem hos affectus.]* Significat in omni causâ parte locum habere affectus posse, dum tamen causa sit affectuum capax. quanquam nonnulli duas partes tribuunt affectibus, exordium & conclusionem: duas docendo deputant, narrationem & confirmationem. quod si verum est, ita intelligendum est, illic frequentiores, hîc rariores esse affectus. *Idem.*

³ *Et confragosus.]* Metaphora est à re nautica ducta. nam in locis scopulosis & confragosus solent contrahere vela nautæ, ne impetu venti impingant in scopulos. significat autem confirmationem & refutationem minus admittere orationis ubertatem quam conclusionem. *Idem.*

⁴ *Amplificatio.]* Intelligere etiam contrarium debemus, nimirum diminutionem, quia illos affectus quos adversarius concitavit, extenuare debemus ac sedare. *Idem.*

⁵ *Ut quisque nascetur.]* Nam docuit lib. 4. si quid miserabile aut atrox narretur, non esse explicandum sine affectibus, sero enim tractarentur in conclusione, qui non essent positi in explicacione. *Idem.*

Ff 3

I Cicero.]

qualitate alicujus rei quæstio est, probationibus uniuscujusque rei recte subjungitur. Ubi vero conjunctam ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit uti pluribus quasi epilogis: ut in Verrem ¹ Cicero fecit. Nam & Philodamo, & navarchis, & cruciat is civibus Romanis, & aliis plurimis suas lacrymas dedit. Sunt qui hos *μετακὲς ἐπιλόγους* vocent, quo partitam perorationem significant. ² Mihi non tam partes ejus quam species videntur. Si quidem hæc epilogi & perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt hanc esse consummationem orationis.

¹ Cicero.] Act. 3. & 7.

² Mihi non tam.] Epilogi illi qui subjiciuntur singulis criminibus, non sunt epilogorum partes quædam & quædam

membra, sed species & rationes, quæ totam epilogi conditionem complectuntur, & quodammodo conclusionis seu epilogi speciales. Turneb.

C A P. II.

De divisione affectuum: & quomodo movendi sint.

³ **Q**UAMVIS autem pars hæc judicialium causarum sit summa præcipueque constet affectibus, & aliqua de his necessario dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum istum in unam speciem concludere. Quare adhuc opus superest, cum ad obtinenda quæ volumus, potentissimum, tum supradictis multo difficilius, movendi judicum animos, atque in eum quem volumus habitum formandi, & velut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quam quo id modo consequi possemus, ostenderem. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est. ¹ Nam & per totam (ut diximus) causam locus est affectibus: & eorum non simplex

POLLICETUR se de omnibus affectuum generibus dicturum: ante tamen docet quantum in animis hominum valeat affectus, eos deinde affectus dividit in *patheticos* & *ethicos*: quoque pacto moveantur explicat. Turneb.

¹ Nam & per totam.] Quædam causæ sunt *patheticæ* & *ethicæ*, quibus totis admisceri debet affectus: alioqui (ut superiori docuit cap.) non solum in exordio & epilogo locum habent affectus, verum etiam in cæteris partibus, dum sint breviores. Idem.

¹ Nam